GEOGRAPHY AND GEOLOGY

DOI: https://doi.org/10.64076/ap261109.07

Svitlana Tyshchenko
Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine
ORCID iD: 0000-0001-5650-5575

CORE-PERIPHERY STRUCTURING OF RECREATIONAL SPACE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF A NEW SCIENTIFIC CONCEPT

Abstract. The thesis substantiates the author's theoretical concept of "core-periphery structuring of recreational space" as a multilevel, layered (structured) form of organization of the tourism-recreational system (TRS). It overcomes the limitations of the classical binary "core-periphery" model. The concept is operationalized at two scale levels: regional (a three-tier structure "cores - subcentres – periphery") and local (a five-stratum model "core - sub-core - buffer zone - periphery - marginal zone"), and is empirically verified through the case study of the Romanivska territorial community of Polissia.
Keywords: core-periphery structuring, recreational space, tourism-recreational system, spatial differentiation, supporting tourism-recreational framework.

Тищенко Світлана Володимирівна
Поліський національний університет, Житомир, Україна
ORCID iD: 0000-0001-5650-5575

ЯДЕРНО-ПЕРИФЕРІЙНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НОВОГО НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ

Анотація. У тезах обґрунтовано авторське теоретичне поняття "ядерно-периферійна структуризація рекреаційного простору" як багаторівневу, шарувату (структуровану) форму організації туристсько-рекреаційної системи (ТРС). Воно долає обмеженість класичної бінарної моделі "ядро-периферія". Поняття операціоналізовано на двох масштабних рівнях: регіональному (трирівнева структура "ядра - субцентри - периферія") та локальному (п'ятистратова модель "ядро - субядро - буферна зона - периферія - маргінальна зона"), емпірично верифікована на кейс-стаді Романівської територіальної громади Полісся.
Ключові слова: ядерно-периферійна структуризація, рекреаційний простір, туристсько-рекреаційна система, просторова диференціація, опорний туристсько-рекреаційний каркас.

Просторова організація туристсько-рекреаційних систем (ТРС) традиційно описується в науковій літературі через бінарну модель "ядро-периферія" [4]. Ця модель фіксує лише факт контрасту між центром концентрації туристської активності та рештою території. Така модель, попри її пояснювальну цінність, не дає змоги відобразити внутрішню неоднорідність периферійної частини простору. В цілому між "ядром" і "найвіддаленішою периферією" завжди існує певна кількість проміжних зон із різним ступенем залученості до туристського процесу. Саме це і зумовило потребу в розробленні теоретичного поняття, що здатне операціоналізувати цю внутрішню, багаторівневу неоднорідність рекреаційного простору.

Класична бінарна модель "ядро-периферія" в регіональних дослідженнях сягає робіт із теорії полюсів зростання та центро-периферійних відносин і широко застосовується у вітчизняних [2; 3] і зарубіжних [4; 5] дослідженнях просторової організації туризму. Водночас поняття "страта" (лат. stratum - шар, пласт) у науковий обіг для позначення ієрархічних верств суспільства запровадив П. Сорокін (1927) у соціології [1]. На наш погляд для географії туризму та рекреації словосполучення "концепт стратифікація" не є досить змістовним, все таки він здебільшого для геологічних наук, ми замінили на " концепт структуризація" простору. На сьогоднішній день він залишається мало розробленим, його застосування до рекреаційного простору на локальному рівні, яке пропонується в цих тезах, здійснюється вперше.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати поняття "ядерно-периферійна стратифікація рекреаційного простору" та операціоналізація цього терміну на регіональному й локальному масштабних рівнях дослідження туристсько-рекреаційних систем.

Ядерно-периферійна структуризація рекреаційного простору визначається нами як багаторівнева, шарувата (структурована) організація ТРС у географічному просторі, за якої території розподіляються на ієрархічні структури відповідно до їхньої ролі, ступеня концентрації туристсько-рекреаційної активності, інтенсивності функціональних зв'язків та економічної (екологічної) значущості в межах цілісної системи. На відміну від простої бінарної моделі, запропоноване поняття передбачає наявність кількох дискретних або перехідних шарів (структур), кожен з яких виконує специфічну функцію в ТРС: від домінуючого ядра (центру генерації та акумуляції потоків) через проміжні шари (зони підтримки, буферні ареали, суб'ядра) до віддаленої периферії (резервні, низькоінтенсивні або маргінальні території).

На відміну від територіальної поляризаційної градації ТРС, яка описує динамічний, градієнтний перехід інтенсивності туристської діяльності від полюсів до периферії за неперервною шкалою, ядерно-периферійна структуризація фіксує дискретну, ієрархічну структуру простору, тобто поділ на

якісно відмінні структури з чіткими межами. На відміну від коефіцієнта туристсько-рекреаційної диспропорційності простору (КПД), який вимірює невідповідність між ресурсним потенціалом території та рівнем його господарського освоєння, структуризація описує не невідповідність, а саму форму просторової організації: структуру "шарів", через яку ця невідповідність реалізується територіально.

Поняття операціоналізовано на двох масштабних рівнях дослідження. На регіональному рівні (172 громади шести областей Поліського регіону) ядерно-периферійна структуризація виявляє трирівневу ієрархію: 1) ядра Волинсько-Рівненський природно-рекреаційний та Житомирсько-Броварський культурно-сервісний вузли; 2) субцентри: Чернігів (культурна складова), Ковель і Сарни (природна складова); 3) периферія - решта громад із середнім і низьким туристсько-рекреаційним потенціалом (ТРП), що формують фоновий рекреаційний простір регіону. На локальному рівні (кейс-стадії Романівської територіальної громади) поняття операціоналізовано через п'ятистратову модель, яка побудована на реєстрі 47 верифікованих туристсько-рекреаційних об'єктів: страта I ядро (смт Романів, 18 об'єктів, щільність 0,720 об/км²); страта II субядро (зона доступності до 15 хв, 22 об'єкти); страта III буферна зона (15-30 хв, 40 об'єктів); страта IV - периферія (30-45 хв, 46 об'єктів, щільність 0,029 об/км²); страта V маргінальна зона (понад 45 хв, поза основними туристськими потоками) [6].

Емпіричну верифікацію поняття на локальному рівні здійснено за допомогою індексу найближчого сусіда (NNI = $\bar{d}$обс / $\bar{d}$оч). Його значення NNI = 1,447 > 1,0 підтверджує рівномірний (субрегулярний) тип просторового розподілу рекреаційних об'єктів у межах громади, на противагу кластеризованому розподілу (NNI < 1,0), типовому для більшості сільських поліських громад. Це означає, що об'єкти не зібрані в одну суцільну купу, а послідовно розташовані на різних відстанях від ядра, а тому простір громади закономірно поділяється на кілька відмінних шарів страт.

Щільність об'єктів у ядрі (страта I) на порядок перевищує периферійні показники (0,720 проти 0,029 об/км²), що кількісно підтверджує інфраструктурне, а не суто ресурсно-рекреаційне походження просторової концентрації. Отримана структура емпірично узгоджується з принципом компенсації периферійності, згідно з яким диспропорція між ресурсним потенціалом території та рівнем його освоєння виявляється не лише на регіональному, а й на мікрорівні окремої громади.

Теоретичне значення запропонованого поняття полягає в тому, що воно переводить описову констатацію контрасту "центр-периферія" в операційний, вимірюваний інструмент просторового аналізу ТРС, застосовний на різних масштабних рівнях: від окремої громади до регіону. Практичне значення полягає

в можливості диференціювати управлінські рішення та інвестиційні пріоритети відповідно до структури, до якої належить територія: від ядра, що потребує регулювання антропогенного навантаження, до периферійних і маргінальних структур, що потребують стимулювання залучення в туристський процес (табл. 1).

Таблиця 1. Зіставлення бінарної моделі "ядро-периферія" та авторського концепту ядерно-периферійної стратифікації рекреаційного простору

Ознака	Бінарна модель "ядро-периферія"	Ядерно-периферійна стратифікація (авторський концепт)
Кількість рівнів	2 (ядро / периферія)	3–5 ієрархічних страт залежно від масштабу
Характер меж	Різка, контрастна	Поступові, функціонально означені перехідні зони
Застосовний масштаб	Переважно регіональний	Регіональний (3 страти) і локальний (5 страт)
Емпірична верифікація	Якісна (описова)	Кількісна (NNI, щільність об'єктів, ізохрони)

Висновки. Запропоноване теоретичне поняття "ядерно-периферійна структуризація рекреаційного простору" розширює класичну бінарну модель "ядро-периферія" до багаторівневої, емпірично верифікованої структури, застосовної на різних масштабних рівнях дослідження туристсько-рекреаційних систем. Операціоналізація поняття на регіональному (трирівнева структура) та локальному (п'ятистратова модель) рівнях, підтверджена кількісними показниками (індекс найближчого сусіда, щільність об'єктів, ізохронна доступність), засвідчує його методологічну спроможність і практичну придатність для диференціації управлінських рішень щодо розвитку туризму в межах окремих територіальних громад і регіону загалом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Sorokin P. Social Mobility. New York : Harper & Brothers, 1927. 559 p.

2. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин : Видавництво Ніжинського держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2010. 336 с.

3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Альтерпрес, 2005. 439 с.

4. Klimczuk-Kochańska M., Klimczuk A. Core-Periphery Model. In: Romaniuk S. N., Thapa M., Marton P. (eds.) The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies. Cham : Palgrave Macmillan, 2019. P. 1–8. DOI: 10.1007/978-3-319-74319-6_320.

5. Tosun C., Dedeoğlu B. B., Fyall A. Core-periphery structure of destination image. Annals of Tourism Research. 2012. Vol. 39, iss. 2. P. 827–847. DOI: 10.1016/j.annals.2012.01.006.

6. Запотоцький С. П., Тищенко С. В. Геосистемний аналіз туристсько-рекреаційної системи Романівської громади. Географія та туризм. № 85. 2026.